

изменениями в мировоззрении, идеологии, науке и культуре и требуют формирования и внедрения новой универсальной системы ценностей, которая определит содержание современного воспитания и образования, на основе которых и будет осуществляться подготовка молодежи к самостоятельной, активной и творческой деятельности в новых социальных, экономических и культурных условиях, когда воспитание, станет важным фактором формирования личности новой генерации, сознательного гражданина Украины, патриота независимого государства.

Сукачов В.В.

Соціальний капітал, “Мережеві” стратегії та прозорість політичного процесу в Україні.

Неефективність української політичної системи вже стала загальним місцем в суспільствознавчих дискусіях, для її характеристики часто використовуються терміни “тіньова політика”, “телефонне право” й т. ін. Всі ці терміни чи метафори вказують на “непрозорість” процесу прийняття та імплементації політичних рішень, неможливість громадського контролю за ефективністю та законністю політичного процесу. Місце формальних процедур займають міжособові консультації та переговори. Ось як характеризує сучасну ситуацію Володимир Золотарьов. “Більшість українців живе відповідно до принципу васалітету, тобто договірних відносин. Найбільш важливими соціальними структурами є утворення, що базуються на відносинах лояльності різної ступіні – групи родичів, друзів, знайомих або земляків. Відносини саме в межах цих груп є соціально важливими для українців. Тобто ми маємо майже класичну феодальну систему з надзвичайно складною мережею взаємовідносин. Зрозуміло, що ця система суперечить традиційному державно-суспільному договору і в 21 столітті є цілком неадекватною”¹.

Таку соціальну структуру цілком логічно вважають однією з головних перешкод на шляху демократичних перетворень. Завдання проте стоїть в тому, щоб, перефразовуючи Маркса, пояснити світ перш ніж змінити його. Традиційні посилання на “менталітет” навряд чи адекватно пояснюють сучасний стан речей. Необхідним є науковий аналіз процес міжособової кооперації в українському суспільстві.

В рамках соціальних наук ця проблема досліджується в межах численних “теорій колективної дії” (theories of collective action). На сьогоднішній день найбільш багатообіцяючою з них є теорія соціального капіталу. Термін “соціальний капітал” вперше був впроваджений в обіг П'єром Бурд'є в 1985 році. Відповідно до визначення Бурд'є, соціальний капітал є сукупністю реальних та потенційних ресурсів, доступ до яких обумовлюється членством у стабільній мережі відносно інституалізованих відносин взаємного знайомства та визнання².

Наголос, таким чином, робиться на ситуації, коли належність до певної мережі відносин, спільноти чи інституції полегшує взаємодію акторів. Для того, щоб співпраця була можливою необхідна певність у тому, що партнер буде чітко дотримуватися попередніх зобов'язань, необхідна довіра. Якщо її немає, виникає необхідність у механізмі який би здійснював моніторинг процесу виконання домовленостей та мав можливість покарання порушника. «Вартість» такого механізму є свого роду податком, що мають платити недовірливі партнери. Належність до згаданої мережі відносин забезпечує необхідний рівень довіри відповідно зменьшуючи «трансакційні витрати». Увага фокусується на взаємовідносинах актор-актор, актор-група, група-група, які відбуваються в рамках відносно малочисельних, локальних спільнот. Для таких відносин характерна “залежність від контексту” (context dependency) – від конкретних умов проживання спільноти, історичного підґрунтя і т. ін. В такому вигляді концепція соціального капіталу розвивалася в межах соціології. Спеціалісти в галузі політичних наук “звернули увагу” на проблему соціального капіталу значною мірою завдяки дослідженням Роберта Д. Патнама. Його книга «Творення

демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії»³ викликала неабиякий резонанс в науковому товаристві. Він першим спробував застосувати цю методологію для суспільства в цілому. Більше того, було змінено акценти. Якщо в ранніх версіях теорії наголос робився на утилітарному розрахунку, то для Патнама соціальний капітал це перш за все система норм, що врегульовують питання міжособової кооперації, відповідаючи на запитання, кому можна вірити, і, відповідно, з ким можна співпрацювати: “соціальний капітал характеризує ті особливості соціальної організації – як-от довіра, норми та мережа громадської активності – що підвищують ефективність суспільства, полегшуючи координацію дій...”⁴

Здатність людей до співпраці не є, таким чином, якістю, що властива всім і однаковою мірою. В суспільствах з низьким рівнем соціального капіталу кооперація можлива лише між родичами, близькими друзями або членами вузької локальної спільноти. Якщо ресурсів, що ними володіє така відносно не чисельна група недостатньо, проблеми можна вирішити лише за умов зовнішнього втручання. Лише наявність інституцій, що можуть здійснювати нагляд та покарання гарантують, що партнери не порушать домовленості та діятимуть чесно. Це можуть бути як державні структури (в першу чергу органи правопорядку) так і недержавні організації, від охоронної фірми чи адвокатського бюро до різноманітних мафіозних структур. В суспільствах де рівень соціального капіталу є високим об'єднувати зусилля можна з значно більшою кількістю людей і для цього не потрібні зовнішні гарантії. Якщо для економічного життя такі обмеження не надто важливі, політичне життя в двох типах суспільств дуже різниться. На основі родинних/дружніх зв'язків ефективну та демократичну політичну систему побудувати неможливо.

Спробуємо подивитися на історію українського суспільства з точки зору цього підходу. Враховуючи той факт, що більшість населення Російської імперії становили селяни, головною формою соціальної організації була селянська громада (в російському варіанті “мир”) - своєрідна система взаємодопомоги та захисту від зазіхань державних органів, аналогічна середньовічній селянській

громаді Західної Європи. Рівень соціального капіталу в рамках локальної спільноти був досить високим, адже лише тісна співпраця всіх членів забезпечувала виживання колективу.

Природні та соціальні умови залишали мало шансів для виживання як атомізованому індивіду так і окремій родині. Проте радіус довіри в такому суспільстві обмежується членами конкретної спільноти і не поширюється на чужинців. Цей елемент середньовічного суспільства, зрозуміло, мав змінитися в умовах розвитку індустріалізму. Масштабний кооперативний селянський рух початку 20-го століття свідчив про те, що процес «розширення» соціальних зв'язків почався без активного державного втручання. Теоретично можна припустити, що поступово кооперативи замінили б громаду в ролі головного «організатора» співпраці. Радянський уряд, проте, вирішив «випередити паровоза». Програма колективізації, що була запропонована в принципі суперечила традиційним суспільним нормам. Інститути, що виникали як альтернатива державі, стали елементом державного апарату. Тим не менше радянське суспільство не могло існувати без певних неформальних зв'язків, які б компенсували вади централізованого планування та розподілу. Соціальні мережі, які існують в будь-якому суспільстві, від традиційного до постмодерного, силоміць заганяли в «тінь», криміналізувалася. Виникла дивна ситуація, коли «блат» був конче необхідним, і при тому цілком незаконним. Зрозуміло, що в таких умовах зв'язки в рамках соціальної мережі могли існувати лише серед добре перевірених осіб, щоб уникнути витоку інформації до правоохоронних органів.

Така політика, зрештою, призвела до ситуації, коли персоналізовані зв'язки стали єдиним культурно санкціонованим видом координації між особових стосунків. Зрозуміло, такі стосунки в принципі не можуть бути прозорими. Інші форми суспільної самоорганізації просто ігноруються. Вже стало загальним місцем твердження, що громадянське суспільство в Україні формується повільно та важко. Здобутки дванадцяти років незалежності не надто переконливі – кількість недержавних організацій, здебільшого фінансованих іноземними державами

невелика, а їх діяльність в багатьох випадках не знаходить розуміння та підтримки “в масах”.

Третяк О.А.

Теоретичні підходи до визначення політичної аргументації як передумови демократизації перехідного суспільства.

На сучасному етапі розвитку політичної науки, коли дослідження проблем перехідних суспільств здійснює спеціально сформована комплексна дисципліна - транзитологія – осмислення трансформаційних процесів відбувається на якісно новому теоретичному рівні. Одержані результати досить повно відображують картину перебудови інституційного дизайну політичних систем, якісних змін у політичній участі та поведінці, співвідношення соціально-економічного прогресу та політичної модернізації. Наявні дослідження дозволяють простежити вплив на трансформаційні процеси культурних та духовних проблем розвитку суспільств у різних регіонах планети. Проте, поза увагою вчених залишається сутнісно важливий аспект еволюції політичних систем від тоталітарно-авторитарних форм функціонування до демократичних – аспект політичної комунікації як середовища спілкування діючих осіб політики, демонстрування та відстоювання політичних позицій. Однією з причин такого стану справ є початковий етап становлення дослідження комунікаційних процесів як предмету дослідницьких інтересів політології.

Наявною реальністю сучасної політичної теорії, що здійснює аналіз політичної комунікації, є пріоритетна увага дослідників до проблем масової комунікації, невід'ємно пов'язаних із функціонуванням ЗМІ. Відображення сутності процесів масового інформування у політичному сегменті здійснюється переважно під "технологічним" кутом зору, який має на меті теоретичне узагальнення практики політичного маркетингу та менеджменту. Проте, на сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що у